

ДОБАВЛЕНА ТА ДОДАНА ВАРТІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОНЯТЬ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

Розглянуто поняття “додаткова вартість” та “додана вартість”, порядок їх формування та визначено взаємозв'язок даних понять з метою усунення неузгодженості в термінології бухгалтерського обліку

Постановка проблеми. На сьогодні в економічній літературі зустрічається ототожнення понять “додана вартість”, “додаткова вартість”, “додавлена вартість”, “прибуток”, а також різні підходи до їх розмежування, що, в свою чергу, породжує плутанину у порядку розрахунку доданої вартості.

Метою дослідження є з'ясування сутності поняття “додаткова вартість” та “додана вартість”, порядку їх розрахунку з метою усунення неконвенційності термінологічного апарату, що, в свою чергу, дозволить правильно визначити додану вартість як об'єкт бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основи додаткової вартості закладені ще в працях Ф. Кене, А. Сміта, Д. Рікардо та інших економістів. Окрім того, центральне місце у дослідженні К. Маркса займає саме додаткова вартість. Серед вітчизняних вчених слід виділити роботи С. Подолинського, який запропонував зовсім революційне бачення додаткової вартості, яке не знайшло підтримки на той час, проте є найбільш поширеним сьогодні.

Поняття доданої вартості, у порівнянні з поняттям додаткової вартості, є відносно новим поняттям, яке набуло поширення лише на початку ХХ століття. Зокрема, про роль доданої вартості писали К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю та інші зарубіжні вчені. Серед вітчизняних дослідників слід виділити праці О.О. Амоши, І.А. Брижань, Г.А. Жучкової, О.Л. Коробчинського, С.В. Приходько, А.В. Шайкан та інших.

Викладення основного матеріалу дослідження. У Великій Радянській Енциклопедії додаткова вартість трактується як вартість, що створюється неоплаченою працею найманого працівника понад вартість його робочої сили і безвідплатно присвоюється капіталістом [1, с. 546]. В інших словниках радянського періоду, зокрема, в Українському Радянському Енциклопедичному Словнику поняття “додаткова вартість” трактується аналогічно – як вартість, створювана працею найманих робітників понад вартість їхньої робочої сили і безплатно привласнювана капіталістами [14, с. 537].

Більш сучасні економічні словники трактують поняття додаткової вартості як частину вартості товарів, створену неоплаченою працею найманих працівників [12] та як частину чистого продукту, створену в процесі виробництва понад суму необхідного продукту з урахуванням і відшкодуванням затрат праці [5]. Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує додаткову вартість як вартість, створювану працею найманого робітника понад вартість робочої сили [4]. За філософським словником додаткова вартість розглядається як різниця між вартістю продукту праці і заробітною платою [15].

Вперше поняття “додаткова вартість” ввів К. Маркс у 1857-1858 рр. в рукописі “Критика політичної економії” (початковий варіант “Капіталу”), хоча окремі положення були вже в таких роботах 40-х рр. ХІХ ст., як “Економічно-філософські рукописи 1844 року”, “Убогість філософії”, “Наймана праця і капітал” [1]. Проте, сам К. Маркс не заперечував, що дану категорію

досліджували до нього інші економісти. Підтвердженням цього є ІV том “Капіталу” – “Теорії додаткової вартості”, в якому вчений аналізує напрацювання попередників.

Додаткову вартість К. Маркс розглядав через взаємозв'язок Гроші – Товар – Гроші', де Гроші' = Гроші + ΔГроші, “тобто дорівнюють раніше авансованій сумі плюс деякий приріст. Цей приріст, або надлишок над первинною вартістю, я називаю додатковою вартістю (surplus value). Таким чином, раніше авансова вартість не тільки зберігається в обігу, але й змінює свою величину, приєднує до себе додаткову вартість, або зростає” [8, с. 161].

Джерелом створення додаткової вартості К. Маркс вважав неоплачену працю працівників: “Другий період процесу праці, – той, протягом якого робітник працює вже за межами необхідної праці, – хоча і коштує йому праці, проте не створює жодної вартості для робітника. Він створює додаткову вартість, яка спокушає капіталіста всією красою творення з нічого. Цю частину робочого дня я називаю додатковим робочим часом, а витрачену протягом її працю – додатковою працею (surplus labour)... Так як вартість змінного капіталу дорівнює вартості купленої ним робочої сили, так як вартість цієї робочої сили визначає необхідну частину робочого дня, а додаткова вартість, в свою чергу, визначається надлишковою частиною робочого дня, то з цього випливає: додаткова вартість відноситься до змінного капіталу, як додаткова праця відноситься до необхідної праці, або норма додаткової вартості... Тому норма додаткової вартості є точним вираженням ступеню експлуатації робочої сили капіталом, або робочого капіталістом” [8, с. 228-229]. Додаткова вартість визначається К. Марксом як різниця між тією вартістю, яку жива праця створює у процесі виробництва, і тією, яку капіталіст оплачує робітнику в формі заробітної плати [1, с. 546]. Виходячи з даного твердження можна визначити наступний взаємозв'язок:

$$\text{Зарплата} = \text{Вартість праці} - \text{Додавлена вартість}$$

Марксову теорію додаткової вартості називають ще “трудовою теорією вартості”. Проте в економічній літературі поширені й інші теорії додаткової вартості.

Зокрема, літературні джерела свідчать, що сам К. Маркс під кінець життя зрікся власного вчення під впливом молодого українського філософа С. Подолинського, який неспростовно довів, що додаткова вартість створюється не людською працею, а енергією Сонця [10, с. 7]. Провівши всебічний аналіз взаємодії людини і природи, вчений дійшов висновку, що “...загальна кількість енергії, одержуваної поверхнею землі з її внутрішності та від сонця, постійно зменшується. Водночас загальна кількість нагромадженої на земній поверхні енергії, яка перебуває в розпорядженні людства, постійно збільшується. Це збільшення відбувається під впливом праці людини і домашніх тварин... Головною метою людства при праці має бути абсолютне збільшення енергійного бюджету” [6].

Ідеї С. Подолинського використав Володимир Вернадський, створивши парадигми земної біосфери і

ноосфери [16, с. 6]. На цих засадах з'явилася й "Енергія прогресу" Миколи Руденка [10].

Отже, С. Подолінський сформував "енергетичну теорію вартості".

Також можна виокремити ще одну теорію створення додаткової вартості – "теорію спадної граничної корисності", відповідно до якої усі фактори виробництва (капітал, праця і земля) приймають однакову роль у процесі створення додаткової (нової) вартості. А величина додаткової вартості визначається виходячи із корисності блага.

Слід зазначити, що аналізуючи економічні течії можна виокремити ще десятки інших теорій, які розглядають процес створення додаткової вартості. Проте більшість з них вже не відповідає тим умовам, в яких здійснюють свою діяльність суб'єкти господарювання у ХХІ ст. Більш сучасні дослідники, зокрема М.В. Панков, вважають умовою формування додаткової вартості більш ефективне використання факторів виробництва [9, с. 9].

Окремо від "додаткової вартості" ("прибавочная стоимость", "surplus value") слід вирізнити поняття "додана вартість" ("прибавленная стоимость", "added value").

Цікавим видається те, що у радянських словниках, зокрема, у Великій Радянській Енциклопедії та в Українському Радянському Енциклопедичному Словнику, тлумачення поняття "додаткова вартість" відсутнє. Як показує аналіз досліджених довідникових видань, у вітчизняній практиці даним терміном почали оперувати лише у кінці ХХ ст.

Так, Великий Енциклопедичний Словник трактує додану вартість як показник, що включає суму витрат на заробітну плату, процент на капітал, ренту та прибуток [2]. Більш ширше визначення надає Сучасна енциклопедія: "Додана вартість (вартість, додана обробкою) – вартість проданого продукту за вирахуванням вартості виробів (матеріалів), куплених і використаних для його виробництва; дорівнює виручці, що включає заробітну плату, орендну плату, ренту, банківський відсоток, прибуток, амортизацію..." [13]. Аналогічне визначення знаходимо і в Бухгалтерському словнику, де під доданою вартістю розуміють приріст вартості, яка створюється в конкретному процесі виробництва товарів, робіт, послуг або ж вартість проданої фірмою продукції за вирахуванням вартості матеріалів, придбаних та використаних для її виробництва, тобто додана вартість дорівнює виручці,

яка включає в себе еквівалент заробітної плати, амортизації, орендної плати, відсотка та прибутку [3]. Економічний тлумачний словник трактує додану вартість як вартість товару за вирахуванням витрат на придбання сировини, матеріалів, напівфабрикатів або самого товару (в торгівлі) і включає на кожному етапі руху товару витрати живої праці з його виготовлення або реалізації й амортизацію засобів виробництва, що використовуються на даній стадії [18].

Інший підхід до трактування сутності доданої вартості знаходимо у Економічному словнику: "Додана вартість – вартість, що створена в процесі виробництва на даному підприємстві і що відображає його реальний внесок в створення вартості конкретного продукту, що випускається" [17]. Аналогічний підхід застосовується у більшості підручників з економіки. Зокрема, В.А. Семеніхіна та С.А. Крючков у підручнику "Економічна теорія: макроекономіка" зазначають, що "Додана вартість – різниця між сумою продаж фірми та сумою, на яку фірма придбає сировину, матеріали у постачальників" [11, с. 12]. Інші автори підручника з макроекономіки Г. Вечканов та Г. Вечканова зазначають, що додана вартість – це приріст вартості; це вартість, яку додає фірма (галузь) до куплених матеріалів і послуг в процесі виробництва і реалізації продукції; це різниця між загальною виручкою, отриманою від продажу даної продукції, і вартістю ринкових витрат на її виробництво та реалізацію (вартість сировини, матеріалів, палива, енергії і тому подібної проміжної продукції) [7].

Цікавим видається те, що Великий Енциклопедичний Словник не відносить до складу доданої вартості амортизацію, як, наприклад, Бухгалтерський словник або Економічний тлумачний словник. З одної сторони, засоби виробництва – це те, що раніше було придбано підприємством ззовні. Проте їх вартість переноситься на новостворений продукт не відразу, а частинами в процесі виробництва протягом тривалого терміну. Тому погоджуємося з думкою, що амортизація є частиною доданої вартості.

На основі аналізу визначень поняття "додаткова вартість" та "додана вартість" можна сформулювати думку, що додаткова вартість є частиною доданої вартості (рис. 1).

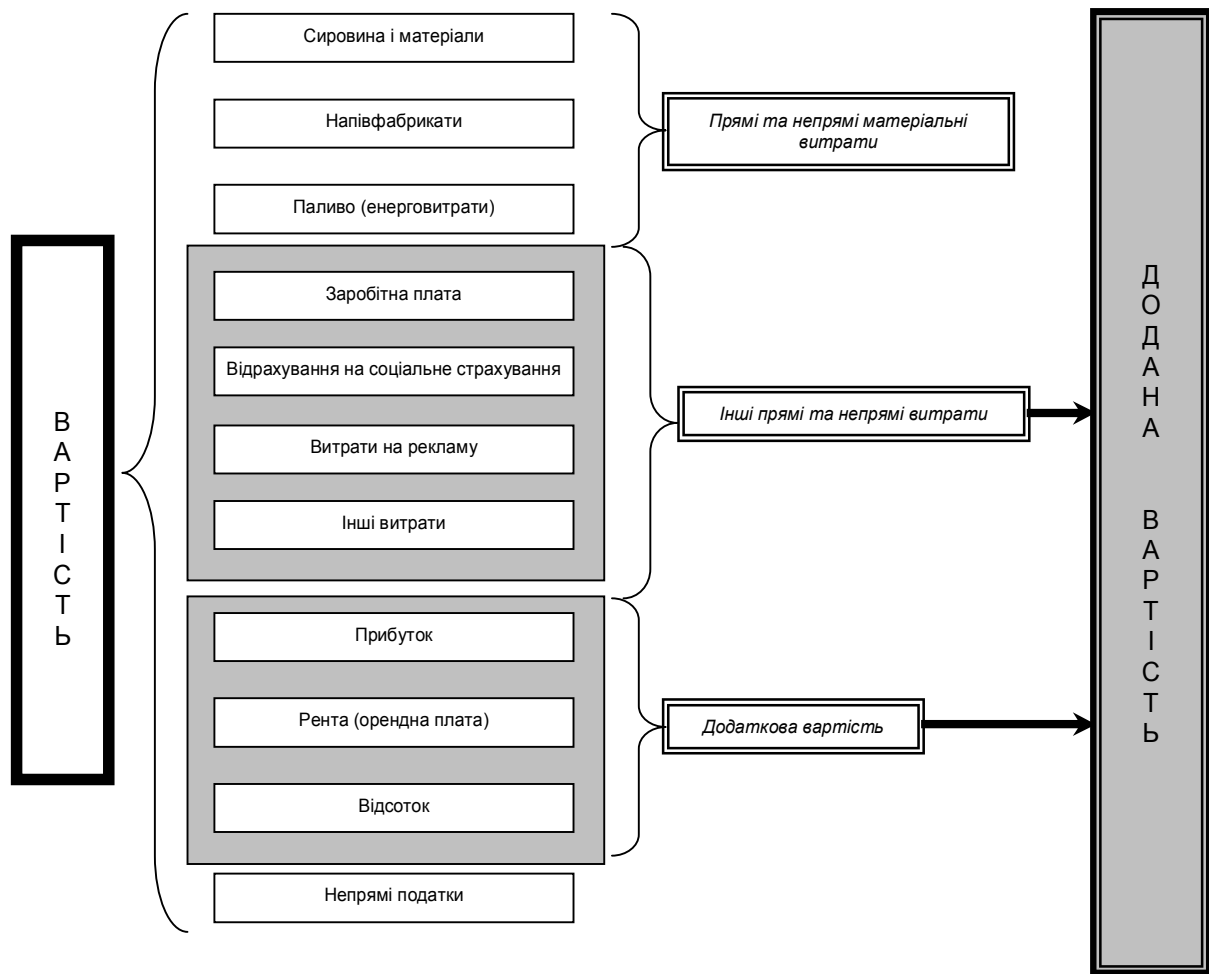

Рис. 1. Структура доданої вартості

Як видно з рис. 1, сировина, матеріали, напівфабрикати та інші виробничі запаси (в бухгалтерському обліку це рахунки 20 "Виробничі запаси", 22 "МШП", 25 "Напівфабрикати") не створюють доданої вартості, оскільки вони закупляються у іншого підприємства. Натомість, якщо підприємство у процесі виробництва використовує виробничі запаси, створені власноруч (або ж за рахунок природних сил), то такі запаси будуть створювати додану вартість. Щодо безоплатно отриманих виробничих запасів, то вони, на нашу думку, також не створюють додану вартість.

Натомість заробітна плата (і відрахування на соціальні заходи), витрати на рекламу та просування товару, інші супутні витрати – це те, що збільшує собівартість продукції внаслідок певної доробки, певних дій над предметом праці та засобами праці. Окрім того, вартість товару збільшує додаткова вартість, яка відображає дохід різних власників: відсоток на капітал, рента або орендні платежі та прибуток.

Непрямі податки безпосередньо доданої вартості не створюють, проте включаються до ціни товару.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, додана вартість – це вартість, що створюється всередині підприємства внаслідок дії над засобами праці (заробітна плата та інші супутні витрати) та предметами праці (у вигляді амортизації) і включає в себе додаткову вартість (тобто, прибуток, орендну плату та відсоток на капітал). Тому, на наш погляд, не доцільно ототожнювати прибуток з усією доданою вартістю, правильніше розглядати його як частину доданої вартості, оскільки додана вартість є поняттям значно ширшим, ніж додана вартість.

Щодо взаємозв'язку понять "додана вартість" та "додана вартість", то їх можна вживати як взаємозамінні слова. За своєю суттю вони є синонімами. Натомість ототожнення доданої вартості із додатковою вартістю або ж із прибутком вважаємо помилковим.

Напрями подальших досліджень, на нашу думку, мають бути спрямовані на удосконалення формування в обліку інформації про додану вартість, оскільки показник економічної доданої вартості на сьогодні визнається найкращим показником оцінки ринкової вартості компанії.

Список використаної літератури:

1. Большая Советская Энциклопедия: в 30 т. / [гл. ред. А.М. Прохоров] – 3-е изд. – М.: "Советская Энциклопедия", Т. 20: Плата-Проб – 1975. – 608 с.
2. Большой Энциклопедический Словарь [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.edudic.ru/bes/19170/> – Заглавие с экрана.
3. Бухгалтерский словарь [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.edudic.ru/buh/6682/> – Заглавие с экрана.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
5. Економічна енциклопедія. – <http://www.studentbooks.com.ua/content/view/42/39/1/42/>.
6. Злупко С. Наука про органічний розвиток людини і довкілля (Передумови виникнення екогенології) // Вісник національної академії наук України. – 2002 р. – № 10. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2002-10/4.htm> – Заголовок з екрану.
7. Макроэкономика, Завтра экзамен. 4-е изд. / Г. Вечканов, Г. Вечканова - СПб: Питер, 2002. – 224 с.
8. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. (Предисл. Ф. Энгельса. Пер. И.И. Скворцова-Степанова). Том первый, книга 1: Процесс производства капитала. М., Политиздат. 1973 –

737 с. 9. Панков Н.В. Производство и распределение добавочной прибыли в рыночной экономике: автореферат дис. на соиск. уч. степени кандидата эконом. наук: спец. 08.00.01 – Экономическая теория (1. Общая экономическая теория. 1.1. Политическая экономия) / Н.В. Панков – Саратов, 2008. – 22 с. 10. Руденко М.Д. Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії. Видання друге, доповнене. – Тернопіль: Джура, 2005. – 412 с. 11. Семенихина В.А. Экономическая теория: макроэкономика: Учеб. пособие / В.А. Семенихина, С.А. Крючков; Отв. ред. д-р экон. наук, профессор Р.М. Гусейнов; Новосиб. гос. архитектур.-строит. ун-т. - Новосибирск: НГАСУ, 2003. — 136 с. 12. Словарь бизнес-терминов/ [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/12475>. 13. Современная энциклопедия [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc1p/16814> – Заглавие с экрана. 14. Українська радянська енциклопедія: У 17 т. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії. – Т.4: Данте-Ешелон. – 1961. – 560 с. 15. Философский энциклопедический словарь / [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3074/ПРИБАВОЧНАЯ. 16. Шевчук В. Відкрити Миколу Руденка-економіста // Схід. – 2006. – № 6 (78). – С. 3-6. 17. Экономический словарь [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://mirslovari.com/content_eco/DOBAVLENNAJA-STOIMOST-8476.html. – Заглавие с экрана. 18. Экономический толковый словарь [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://econom.freecopy.ru/> – Заглавие с экрана.

УЛЛУБІЄВА Каріна Касумбеківна – аспірант бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:
– проблеми формування та оподаткування доданої вартості

